

ЕСЕ ЯК АКТУАЛЬНИЙ СПОСІБ КОМУНІКАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ: ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ, СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ, КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВИЙ АСПЕКТИ

Грона Н. В.

ВСТУП

Реалізація ключової реформи Міністерства освіти і науки України – концепції «Нова українська школа» – спрямовує на створення школи, яка не тільки озброює знаннями, але і формує життєві вміння й навички. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами здобувачів освіти, формують їхні життєві компетентності, необхідні для успішної самореалізації в соціумі, освітньому процесі та праці.

Сучасний освітній процес спрямований на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей. Серед ключових компетентностей, які мають набути здобувачі освіти під час вивчення різних предметів на всіх етапах освіти, є і компетентність спілкування державною мовою, складниками якої є вміння усно й письмово висловлювати та тлумачити поняття, думки, почуття, факти й погляди, здатності реагувати мовними засобами на соціальні й культурні явища, зокрема, у навчанні, на роботі, удома, у вільний час, усвідомлювати роль ефективного спілкування.

Опанування мовою як засобом спілкування є необхідною умовою формування соціально активної та духовно багатой особистості. Нині в освітній діяльності утверджується ідея практичної спрямованості курсу української мови. Це активізує мовленнєву діяльність здобувачів освіти, оскільки гармонійно поєднують освіченість, професіоналізм, креативність, високу духовність та моральність у сучасній особистості неможливо без опанування мови й мовлення, консолідації мовної теорії з мовленнєвим розвитком.

На сьогодні випускники освітніх закладів повинні оволодіти ґрунтовними теоретичними знаннями, сформувані стійкі вміння і навички, набути творчих якостей, виробити критичне мислення, здатність до результативної комунікації. Оскільки базовим складником комунікації є текст, особливої ваги набуває текстотворча діяльність (окремі дослідники корелюють атрибутив «текстотворча» з «текстотвірною», «текстова»). Уміння створювати (від «творча діяльність») тексти (усні чи письмові) є показником мовної культури особистості, її

моральності, внутрішньої та зовнішньої краси. У вмінні спілкуватися виявляються інтелект і рівень мислення індивіда, його освіченість і вихованість, культурність і ціннісні орієнтири, краса слова й духу як ознаки духовного багатства та неповторної людської сутності¹.

Комунікативна лінія є провідною в освітній парадигмі. Тому важливо бути обізнаним із основними засадами тексту та його категоріями, уміти вільно орієнтуватися в текстах різних стилів, оперувати лексичними пластами, формувати цікавий смисловий контент тексту-розповіді, тексту-опису, тексту-міркування, есе. В оновлених програмах з української мови окремо виділено есе як комунікативний жанр тексту, з яким учні починають знайомитися в 3 класі.

Нині помітно активізувалося вивчення проблеми організації текстотворчої діяльності здобувачів освіти, зокрема, дослідження в галузі теорії тексту й теорії мовленнєвої комунікації. Науковці (В. Бадер, Ф. Бацевич, О. Біляєв, Н. Голуб, Л. Мацько, М. Пентилук, Г. Шелехова та ін.) визначили актуальність пошуку нових підходів до вирішення проблеми формування текстотворчих умінь у ході створення текстів різних стилів і жанрів, зокрема есе.

Мета роботи полягає у висвітленні методики роботи над створенням есе в особистісно зорієнтованому, соціально-філософському, композиційно-мовленнєвому аспектах.

1. Есе як синтетичний тип тексту

Успішне набуття знань багато в чому зумовлене рівнем умотивованості школярів до текстотворчої діяльності. Тому вчитель/викладач організовує освітній процес так, щоб на кожному уроці/занятті української мови викликати, підтримати й розвинути в учнів/студентів природну потребу в текстотворчій діяльності під час комунікації.

Синтетичним типом тексту, який може поєднувати кілька стилів мовлення одночасно, є *есе* (інколи вживають варіант *есей*). Есе спрямоване на активізацію комунікативної діяльності, розвиває творчий потенціал здобувача освіти та продуктивне мислення. Залучаючи учнів/студентів до написання есе, учитель/викладач розвиває вміння мислити самостійно, навчає чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, ілюструвати аргументи, удосконалювати стиль письма.

¹ Грона Н. В. Есе як комунікативна форма тексту в системі текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку. *Наукові записки* : зб. наук. праць. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Випуск 11. Серія: проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. С. 139.

Метою есе є діагностика продуктивного, творчого аспектів пізнавальної діяльності, що припускає аналіз інформації, її інтерпретацію, побудову міркувань, порівнянь, підходів й альтернатив, узагальнень, особисту оцінку подій і т. ін. В оновленій програмі з української мови для початкової школи так тлумачиться поняття цього жанру: «...розмірковування у довільній формі на будь-яку знайому тему. Не претендує на завершеність»².

Есе (фр. *essai* – «спроба», «начерк»)– нарис, який характеризує літературні, філософські, соціальні та інші проблеми не в систематизованому науковому вигляді, а у вільній формі³.

Художні тексти в стилі есе відомі з часів античності. Поява цього жанру пов'язана з ім'ям Мішеля Монтеня, який з 1572 року й до кінця життя працював над своїм найбільшим літературним твором, що мав назву "Essai". Знаною є думка про те, що есе бувають: філософськими, літературно-критичними, історичними, мистецькими, художньо-публіцистичними, духовно-релігійними та ін. У літературі вирізняють: рецензії, ліричні мініатюри, нотатки, сторінки зі щоденника, листи та ін. Виокремлюють також описові, оповідні, рефлексивні, критичні, аналітичні есе. В основу такої класифікації покладено композиційні особливості твору, створеного в жанрі есе. М. Балаклицький, синтезуючи різні підходи до класифікації есе, запропонував більш пристосовану до української практики текстотворення й потреб типологію есе, зокрема: загальне есе (може поєднувати подорож, філософію, рецепцію прочитаної літератури); есе-лист, що передбачає адресата й розмову з ним; есе-замальовка – невеликий за розміром текст, однотемний; есе-стаття, що зазвичай має дидактичний імператив; есе-лекція, промова, доповідь; есе-щоденник (хроніка, зосереджена не на подіях чи ділових нотатках, а на вираженні авторського бачення світу)⁴.

На сьогодні есе популярний в практиці шкільного навчання як провідний жанр учнівських творчих робіт. Есе за кордоном має ширше призначення: у середніх і вищих закладах освіти США й країн Європи учні/студенти пишуть есе, щоб виявити розуміння теми та показати вміння досконало висловлюватися; обов'язковою вимогою під час вступу до освітнього закладу (коледжу, університету) є написання есе. Позиція викладачів там така: «Думку експертів я знаю, тепер хочу дізнатися вашу. Здивуйте мене...». Воно несе всебічну інформацію про

² Українська мова. 1–4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання [Електронний ресурс]. URL: http://www.mon.gov.ua/images/gr/pr/ukr_mova.doc.

³ Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр: Методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 6 с.

⁴ Ibid. С. 4.

абітурієнта: ознайомлює з автобіографією, розкриває мотивацію до навчання, стає індикатором того, як абітурієнт мислить, викладає думки. Навіть претендент на робоче місце має надіслати потенційному роботодавцеві есе.

Есе розвиває в здобувачів освіти соціальний та емоційний інтелект. Для того, щоб передати соціально-рольовий підходу до подій/проблем, відображення світу у свідомості, автор такого твору може наводити приклади, застосовувати елементи гомологічного аналізу, проявляти уяву і фантазію. Текст може містити авторські роздуми, ліричні відступи, описи тощо. Ефектним є есе, якщо в ньому наявні несподівані повороти думки та непередбачувані висновки.

Визначальними рисами есе, як правило, є невеликий обсяг, конкретна тема, подана в підкреслено суб'єктивному тлумаченні, довільна композиція, незвичайна манера мислення; текст пишеться від першої особи, що дає можливість автору емоційно оцінити і викласти факти; аргументованість і переконливість; художній або публіцистичний; уживанням метафор та порівнянь, неповних, питальних і окличних речень надає тексту емоційності, експресивності, яскравої образності.

Відмінність есе від творів полягає в наступному: есе – художньо-публіцистичний жанр або вид творчої роботи з довільною композиційною побудовою; твір – творча робота на визначену тему, що має чітку структуру з обов'язковим вступом, основною частиною і висновком; есе відбиває суб'єктивну авторську позицію щодо порушеної в темі проблеми; у творі ця тема піддається об'єктивному аналізу; форма твору залежить від його типу: розповіді, опису, міркування, порівняльної характеристики або аналізу художнього тексту; формі есе властиве міркування з елементами аналізу; мета есе – спонукати читачів до роздумів; твір розвиває вміння й навички усного та писемного мовлення.

2. Композиційно-мовленнєвий аспект есе

Аналіз спеціальної літератури доводить, що серед науковців залишається актуальною проблема про композицію есе. М. Балаклицький вважає, що такий текст є довільним за формою. Науковець підкреслює, що «ефект жанрової свободи створює відсутність жорстких композиційно-мовленнєвих схем. Рух думки невимушений, із частими переходами від конкретного до абстрактного, що неминуче розширює горизонт дослідження для пошуку істини. Єдності й цілісності кожен автор досягає за непрогнозованою схемою (структурою)»⁵ (М. Балаклицький). Інші дослідники (Н. Зінченко, К. Шендеровський)

⁵ Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр : методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 6 с.

наполягають на наявності обов'язкових елементів есе: вступ, основна частина і висновки. Відповідно до цих думок, вважаємо, що, в початковій школі доцільно навчити створювати есе на основі трьохступеневої структури. У вступі формулюємо запитання, яке необхідно довести. В основній частині наводимо аргументи, обґрунтовуємо думки. У завершальній частині підбиваємо підсумки. Текст ілюструємо прикладами, цитатами, влучними висловами, тобто матеріалом, що справляє враження, сприяє міркуванню.

Отже, *есе* – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і виражає підкреслено індивідуальний погляд автора та враження з конкретного приводу чи питання й не претендує на вичерпне та визначальне трактування теми. Завданням есе, на відміну від розповіді, є інформування або пояснення, а не драматичне зображення чи переказ будь-якої життєвої ситуації. Есе реалізує мету за умови прямого авторського висловлення. Це твір, який ґрунтується на креативному підході до розкриття поставленого в початковому тексті завдання, коли свою позицію необхідно підтверджувати аргументами і фактами (Н. Грона)⁶.

У зарубіжних джерелах, друкованих виданнях та інтернет-ресурсах виділяють такі *есе* (М. Дроботенко):

1. *Argumentative Essay or For and Against Essay* – «аргументоване есе». Це особливий вид есе, у якому автор висвітлює інформацію з обраної теми, аргументує (докази) тези або знаходить аргументацію «проти» – висвітлює протилежні ідеї, погляди. Цей вид есе спрямовано на перевірку та оцінювання здібностей і вмій мислити логічно й помірковано. Аргументовані есе можна поділити на: аналітичні – підтверджують чи спростовують ідею (концепцію) аналізуючи, оцінюючи кожний його складник; роз'яснювальні – пояснюють ідею, авторську концепцію; дискусійні – розкривають ідею на прикладах, які представлені в уявній дискусії. Часто може починатися з помилкового покликання (*«Кажуть, що мовна політика в Україні схожа на політику апартеїду в Південно-Африканській Республіці», «Коронавірусна інфекція вражає лише людей похилого віку та не несе загрози молоді»*).

2. *Opinion Essay* – «есе-міркування». Під час написання такого есе автор аргументувати свої думки із суперечливої проблеми. В есе-міркуванні не обов'язково наводити факти, статистику, покликатися на авторитетні джерела. Тут використовують факти з особистого досвіду чи з досвіду знайомих. Цьому есе притаманний емоційний виклад думок.

⁶Грона Н. В. Підготовка студентів педагогічних коледжів до формування у молодших школярів текстотворчих умінь. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2017. С. 135.

3. Persuasive Essay – «есе-переконання». Основна мета цього виду есе – переконати читача в тому, що погляд автора правильний. Згідно з окремими джерелами, Persuasive Essay і Argumentative Essay є синонімами, оскільки в обох випадках автору потрібно переконати читача, а це неможливо без аргументації. Однак відмінність їх залежить від авторської мети. Основна мета Persuasive Essay – переконати читача, незважаючи на кількість і якість наведених аргументів. Аргументованого есе створюємо для винесення на обговорення тези, розгляд автором негативних і позитивних аспектів (pros and cons).

4. Research Essay – «есе-дослідження», яке порівнюємо з курсовою або дипломною/бакалаврською роботою студентів закладів вищої освіти. Студент обирає тему дослідження, зіставляє, аналізує її, узагальнює.

5. Scholarship essay – «мотиваційно-презентативне есе». Мета написання такого есе – демонстрація вмінь автора презентувати себе як найкраще, наприклад, для отримання гранту, проходження співбесіди під час працевлаштування, вступу в університет.

6. Response Essay (Reaction Essay) – «реферативно-критичне есе». Це літературне есе – відгук на літературний твір, кінострічку, театралізовану виставу та ін.

7. Compare and contrast essay – «порівняльно-контрастне есе». Його мета – написання, порівняння й зіставлення будь-яких об'єктів дослідження. Автору необхідно послідовно проаналізувати якості/властивості об'єктів, які порівнюються. Розпочинають писати есе такого типу з визначення об'єктів, ідей, поглядів, які можуть бути як споріднені, так і досить контroversійні. Отже, визначена тема обраного есе може знаходитися в одній категорії (*Мій вибір: Mercedes чи Ford?*) або в різних – можуть порівнюватися предмети та явища, які тільки здаються ідентичними на перший погляд (*«Електронна книга чи паперова: хто переможе?»*), *«Чи відрізняється робота актора в театрі та в кіно?»*).

8. Analysis / Interpretation essay – «есе аналіз-пояснення», «осмислювальне, тлумачне есе». Цей вид есе набирає популярності за кордоном як частина вступного іспиту до закладу освіти. Абітурієнту пропонують цитату з 2–3 речень, яку потрібно інтерпретувати і висловити свою думку щодо неї. Цей вид есе схожий з Opinion Essay, наприклад: *«Журналіст у сучасному медіапросторі: моя думка»*, *«Інтернет-видання, яким я довіряю»*, *«Українська мова – це питання життя і смерті нашої держави»*, *«Учитель має сприймати учнів на одному рівні із собою»*.

9. Process Essay – «процесуальне есе». Мета написання такого есе – навчити особу конкретним діям, дати корисні поради під час виконання алгоритму процесу (вони можуть бути як виробничого, так і побутового характеру), наприклад: «Як заговорити українською правильно», «Як пишуться новини»⁷.

Отже, композиційно-мовленнєвий аспект есе визначаємо національно-літературними традиціями, змістом, комунікативно-ситуативним спрямуванням, зокрема, зорієнтованістю на особистісне переживання, руйнування стереотипів мислення, відкритістю, можливістю повному бачити історію, життєвий простір.

3. Загальні ознаки есе

Невеликий обсяг. Жорстких обмежень щодо обсягу, звичайно, не існує – від трьох до семи сторінок комп'ютерного тексту. Наприклад, у Гарвардській школі бізнесу часто вміщують есе всього на двох сторінках. В окремих випадках допускають уміщувати есе на десяти сторінках.

Конкретна тема й підкреслено суб'єктивне її трактування. Есе не може містити багато ідей (думок). У ньому відображають тільки один варіант, одну думку, висловлену динамічно. Це відповідь на одне запитання.

Вільна композиція – важлива особливість есе. Часто будуюмо всупереч законам логіки, підпорядковуємо довільним асоціаціям, створюємо за принципом «Усе навпаки».

Невимушеність розповіді для того, щоб автор міг установити довірливий стиль спілкування з читачем. Він уникає ускладнених, незрозумілих, надмірно складних речень. Дослідники відзначають, що гарне есе може написати тільки той, хто вільно володіє темою, бачить її різнобічно, уміє висловити читачеві не вичерпний, але багатоаспектний погляд на явище, що стало поштовхом до міркувань.

Схильність до парадоксів для того, щоб здивувати читача. Цьому часто сприяє афористичність, метафоричність висловлювання або парадоксальне визначення, інтеграція безперечних, але й суперечливих тверджень, характеристик, тез, думок.

Внутрішня смислова єдність визначається вільною композицією, суб'єктивізмом, водночас, внутрішньою смисловою єдністю, тобто

⁷Грона Н., Молочко С., Ющенко В., Попружна О. Теорія і практика створення аргументованих текстів на уроках української мови (есе, нарис, власного висловлення). *Українська мова і література в школі*. Науково-методичний збірник Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. 2020. № 67. С. 6–7.

узгодженістю ключових тез і думок, поєднання аргументів та асоціацій, які не суперечать судженням, у яких виражено ставлення автора до теми.

Орієнтація на розмовну мову, але уникнення сленгу, шаблонних фраз, канцеляризмів, скорочень, надто легковажного тону. Мова есе повинна сприйматися серйозно.

4. Структура есе (формальна)

Вступ – обґрунтування вибору теми есе. Важливо правильно сформулювати запитання, на яке потрібно знайти відповідь у ході дослідження.

Основна частина – теоретичне підґрунтя вибраної проблеми і виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних аргументів, позицій, даних.

Висновки – узагальнення й аргументація теми. Підсумовують есе або ще раз додають пояснення, аргументують зміст і значення викладеного в основній частині.

Обов'язковим дискретним компонентом есе є заголовок. Внутрішня структура есе може бути довільною. Оскільки це мала форма письмової роботи, то повторювати висновки не обов'язково, вони можуть бути в основному тексті або заголовку.

Аргументація може передувати формулюванню проблеми, яка може збігатися з остаточним висновком. «Родзинки» есе – текст у формі діалогу, листа, щоденника, автобіографії, п'єси, неочікуваний заголовок, «голосні» епіграфи, ілюстрації, нестандартні ідеї та цікавий зміст. Обсяг тексту – довільний (якщо не визначено умовою завдання). Есе буде цікавим, якщо автор додав непередбачувані (парадоксальні) висновки, несподівані змістові повороти, цікаві поєднання.

5. Прийоми написання есе

Приємів для написання успішного есе існує багато, але окремі з них деталізуємо:

– *риторичного запитання* (розкриваємо вірогідні позиції щодо запропонованої до розгляду проблеми);

– *цитування* (дає змогу навчитися афористично висловлювати власні думки);

– *антитези* (розкриває особливості вираження авторської думки);

– *оперативного переходу* (від фактологічного контексту думки до ментального; це можуть бути міркування про твори мистецтва, естетичні й морально-етичні проблеми, філософські концепції, наукові теорії тощо);

– *асоціативних відступів* (перехід від образного викладу до понятійного, від філософського – до побутового);

– *порівняння* (наведення аналогічних прикладів для виявлення подібного, виведення закономірностей із подальшим узагальненням);

– *хронологічної послідовності*: *хронологія есе* – послідовність подій (але не варто зацикловатися на часі – есе може вийти нудним); просто згадуємо час, не намагаємося до дрібниць описати все, що відбувалося за визначений період;

– *викладу*: розповідь – дія або історія, що триває до самого кінця есе, у якій підкреслюємо якості, можливості або знання, пов'язані з темою есе; опис – характерною рисою такого есе є яскрава образність мови твору (мовне багатство), цікаві деталі, які залишають читача під враженням після прочитання тексту; порівняння – в основному цей прийом використовуємо щодо питання, за яким потрібно описати, наприклад, досвід або невдачу; може бути *яскравий епіграф, неочікуваний заголовок*⁸.

У «Практичних рекомендаціях із підготовки до IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури» запропоновано таку «формулу» написання есе: *Дивуйте – заперечуйте – провокуйте – міркуйте – розповідайте – аналізуйте – аргументуйте – підсумуйте*⁹.

Пропонуємо кілька порад щодо побудови есе.

На підготовчому етапі варто занотовувати на берегах цікаві погляди, думки, факти, влучні цитати.

Потрібно уважно прочитати тему, підкреслити ключові слова, дібрати до них асоціації, з'ясувати значення потрібних понять. НЕ потрібно описувати всі відомі факти, а лише ті, що стануть цікавою відповіддю на окреслене в темі питання. Упродовж усього есе необхідно підкреслювати взаємозв'язок наведених фактів.

Загальний підхід до теми варто висвітлити у вступі, який має містити проблемне завдання/запитання і відповідь на нього. Оскільки в есе треба виражати думку творчо, то це можна зробити на основі парадоксів, протиставлень (можна йти від супротивного).

⁸Грона Н., Молочко С., Ющенко В., Попружна О. Теорія і практика створення аргументованих текстів на уроках української мови (есе, нарис, власного висловлення). *Українська мова і література в школі*. Науково-методичний збірник Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. 2020. № 67. С. 9.

⁹Дроздовський Д. І., Гримашевич Г. І., Калинич О. В., Кузьмич О. О., Приходько О. Ю. Практичні рекомендації з підготовки до IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури. Харків : Соняшник, 2017. С. 11.

Ефектний початок (вступ) – дуже важливий елемент тексту. Читач визначає для себе, чи варто йому читати есе. Для створення інтриги на початку есе можна скористатися кількома підходами.

1. Стандартний (найпоширеніший) – міркування про поняття, окреслені в темі. Необхідно дати відповідь на шість запитань: *хто, що, коли, де, чому, як*. Відповіді дадуть змогу читачеві зрозуміти, чого/що йому очікувати.

2. Несподіваний, щоб здивувати, шокувати читача – це може бути будь-що. Це спроба заперечити усталені істини; сформулювати припущення: що відбудеться, якщо чогось не існуватиме; визначення причин відсутності чогось/когось й опис можливих наслідків).

3. Дієвий – зображення самого процесу, а причини й наслідки з'являться далі. Цей підхід зручний для коротких есе.

4. Авторитарний (наказовий) – пропонує інформацію-наказ, щоб створити враження впевненості автора. Для цього застосовуємо дієслово у формі наказового способу, наприклад: *«Бережи природу!»*, *«Не втрачай жодної хвилини!»*, *«Бери вершину і матимеш середину»* (Г. Сковорода), *«Більше думай і тоді вирішуй»* (Г. Сковорода).

5. Інформативний – читач одразу отримує інформацію про те, що буде далі у тексті (автор есе одразу називає кілька фактів, які пов'язані з темою).

6. Цитатний – вдало дібрана цитата одразу привертає увагу читача (не рекомендуємо вживати прислів'я й кліше – це банально).

Кліше – мовний засіб, стандартний зворот, який часто вживаємо: *Загальновідомо, що...; Є підстави вважати...*

7. Діалоговий («діалог із читачем») – з одного боку, такий початок стимулює читача до діалогу, з іншого, – це можуть бути просто думки із риторичними запитаннями.

Основну частину есе вибудовуємо з метою переконати читача. Для цього використовуємо вагомі аргументи. Спочатку варто викласти головні ідеї та факти, навести приклади для їхнього підтвердження. Можна звертатися до будь-яких джерел (покликання думки на лідерів додадуть вагомості роботі). Кожну фразу потрібно оформити як цитату. Доречними стануть приклади з історії, суспільного життя, власного досвіду.

Есе має містити озвучену *кінцівку*. Не важливо, кінець є ствердженням будь-чого, містити запитання чи незавершені міркування. *Висновки* – не обов'язково. Це може бути вдало дібрана цитата, заклик до дії, узагальнення, ствердження будь-чого, риторичне запитання, незакінчені роздуми. Фінальні компоненти – останні абзаци (абзац) мають завершувати думку автора та залишити в пам'яті читача яскравий

слід¹⁰. Наприклад, пропонуємо есе, створені учнями/студентами закладів освіти Чернігівської області.

Разом крізь століття

Красуня осінь у розшитій золотом сукні танцює вальс за вікном, а я сиджу на канапі, загорнувши плечі теплою ковдрою, стиснувши у своїх долонях горнятко зеленого чаю. На телефон надійшло нове повідомлення. Тремтячими руками я ринула до нього без усіляких роздумів, з надією, що нарешті прочитаю гарні новини.

З моїх очей покотилися дві гарячі краплинки, коли я прочитала звістку: «Литва вкотре допомогла Україні. Так, нашій державі передали ще 12 бронетранспортерів М113, з яких десять оснащено мінометами». Це були сльози щастя та віри. У такі моменти радієш, що Україна не одна, її підтримує весь світ.

Сьогодні, коли наша країна протистоїть рашистській навалі, Литва є надійним партнером. З початку повномасштабної війни підтримувала не тільки словами, а й діями. Це перша держава, від якої Україна отримала летальну зброю.

Спільна історія України та Литви почалася ще в середньовіччі. Литва підтримувала український народ ще з давніх-давен. Варто лише згадати військово-політичний та династичний союз короля Русі Данила Галицького та великого князя Литви Міндовга. Саме тоді, як і сьогодні, усі сили цих могутніх країн було спрямовано на боротьбу з ворогом на Сході.

Ми маємо спільний історичний досвід, мабуть тому, ми є досить схожі. Нас об'єднало минуле, та чи буде спільне майбутнє? Віримо, що так, але, як швидко, у який спосіб?.... (Марія Троцька).

Чи можна знищити історію, пам'ять?

Прокинувшись рано-вранці, Варсава накинула плечі селянську свиту, узяв у руки посох, а за пояс – сопілку, пішов у мандри зі своїм вірним товаришем – собакою на ім'я Мир.

–Знаєш, друже, ранкові подорожі селами є чи не найкращою річчю в цьому світі! Тут тобі і горлиці, і жайворонки, і лелеки, й соловейки... Деякі з них своїм співом нагадують мені сопілку, а окремі, неначе хочуть донести всім і кожному істину, проте, на жаль, ніхто не приділяє цим маленьким істотам належної шани. Опісля цієї думки Варсава закурив

¹⁰Грона Н., Молочко С., Ющенко В., Попружна О. Теорія і практика створення аргументованих текстів на уроках української мови (есе, нарис, власного висловлення). *Українська мова і література в школі.* 2020, № 67. Науково-методичний збірник Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. С. 12–13.

елітну трубку з тютюном та випив з пляшечки скобельського вина, котре йому колись подарували друзі, і додав:

– Мій вірний Мире, напевно сьогодні ми підемо в Іванівку... Там чудова природа, саме те, що мені зараз потрібно! Скличемо друзів, проведемо гарно час! Як тобі ідея?

На це запитання пес стверджувально пискнув та кліпнув веселими очима. Варсава зрозумів, що Мир дав свою згоду і вони пішли. Ідучи до Іванівки через міста і села, Варсава відчув щось дивне... Неначе він йшов через десятиліття чи століття. Таке відчуття, що ті міста змінювалися, себто, еволюціонували... Люди, які його оточували, були у дивному вбранні, яке Варсава ніколи не бачив, а він на їхньому фоні виглядав неприродно й дивно. Варсава на це не сильно зважав, проте відчуття занекоєсння не полишало його. Майже дійшовши до села, він вирішив переночувати в знайомого.

Десь приблизно об одинадцятій годині ночі він почув потужний вибух, після якого він, наче ошпарений, вибіг з хати. Не розуміючи, що відбувається, він посидів ще хвилин 20 разом з Миром і пішов далі спати. Він подумав, що це йому наснилося... Прокинувшись, він, разом із псом знову вирушив своєю дорогою.

– Ось, Мире, ми вже і тут... Іванівка!

Після цих слів Варсава хотів вдихнути свіжого сільського повітря на повні груди, проте у його легені потрапили лише дим і гар. Побачивши, що люди бігають з водою, він зрозумів, що вони намагаються погасити вогонь, який охопив будинок на сусідній вулиці. Він підійшов до одного з чоловіків і запитав у чому річ.

– Перепрошую, пане, що тут сталося? – запитав Варсава у одного з чоловіків.

– Чи Ви не чули, чоловіче, що ракета в меморіальний музей Сквороди потрапила сьогодні вночі? Уся область, певне, здригнулася від вибуху... – із неабиякою задишкою мовив чоловік.

– Яка ракета!? У який музей!? Спантелечений Варсава, почувши власне прізвище, ледве не впав на землю.

– Що за дивний сон...?

– Це не сон, а справжнісінька реальність, шановний... А я бачу, ви не тутешній. Так от, сьогодні вночі ворожою ракетою було знищено одну з найцінніших пам'яток української культури! На цьому, звиняйте, чоловіче, хотілося б хоть щось врятувати з того вже майже вцілент спаленого музею! – відказав чоловік і побіг до найближчого колодязя. Опісля Варсаву охопив смуток... Він усе ще думав, що це був сон, але вважав його віщим.

– Як це так? На любій мені харківській землі коїться таке безчинство! Чи міг би я, син миру і свободи, колись подумати, що опісля мене згине і вся згадка про мене, і знищить її не час, а ворожа зброя... Якщо ж на мою честь була збудована пам'ятка, то моя колосальна праця була відзначена достойно, проте якщо її знищено, то для когось ця праця не вартує жодного грошу. Чи гідними є діла тієї особи, що дає наказ знищити те, що було збудовано іншими? Чи чистою є совість тією особи, що дає наказ вбивати невинних...? Хто дасть на ці запитання відповідь мені, людині миру і свободи...? (Віта Корнієнко)

Буквар, який випередив час

Що об'єднує українців окрім паспорта та кордонів? Буквар. Буквар – особливий підручник у системі шкільної освіти, оскільки за ним першокласники набувають початкових основоположних загально-навчальних умінь і навичок читання та письма. Сучасний Буквар є спадкоємцем українських букварів, створених у минулих століттях, зокрема, Тимофієм Лубенцем, Борисом Грінченком, Яковом Чепігою, Спиридоном Черкасенком, Василем Помагайбою, Лідією Дєполович, Ніною Гов'ядовською, Борисом і Марією Сажєнюками та ін. Але поза увагою дослідників залишається посібник для навчання грамоти українською мовою для недільних шкіл – «Букварь южнорусскій» Тараса Григоровича Шевченка.

Нова українська школа, навчання грамоти, сучасна букваристика – чи може це стосуватися Т. Шевченка? Виявляється, що так. Інтеграція в освітньому просторі, про яку говоримо, як про фінський досвід, забуваючи про власне український. Виявляється, що зернята інтегрованого підходу посіяв у педагогічну ріллю Тарас Григорович, видавши таку потрібну книгу як Буквар.

Далеко не всім пощастило листати сторінки того Букваря, замислюватися над його змістом. Ось і до моїх рук ця книжечка на 25 сторінок потрапила випадково, коли я до Шевченківських днів шукала щось цікаве й нове з життяпису Кобзаря.

Вочевидь, цей зшиток – копія із того видання, котре ще за життя Тараса Шевченка, у січні 1861 року побачило світ накладом у десять тисяч примірників на кошти самого поета. І все ж, я з цікавістю гортала ці прижовклі сторінки.

«Букварь южнорусскій» був першим у серії задуманих поетом навчальних посібників (лічба, етнографія, географія, історія), яку він, на жаль, не встиг здійснити

Що ж бачимо ми у букварі? Як кожен стандартний буквар (таку структуру започаткував ще І. Федоров, тобто Т. Шевченко використав давні азбуковні традиції), містить усі складники, окрім

добуквеної. Буквена містить «велику» і «малу» азбуку (букви малі і великі, друковані й писані) та вірші для читання, текст яких поділений на склади (уривки із зроблених Шевченком раніше українських переспівів «Псалмів Давидових» 132, 53, 12, 93, 149), тексти для суцільного читання. Далі (це, вочевидь, післябуквена частина) автор умістив фольклорні тексти – народні прислів'я та приказки (13 штук). Зміст цих малих фольклорних жанрів різноманітний. Окремі відбивають зневажливе ставлення до нероб: «Багато панів, а на греблю й нікому», показують облудність панської «доброти», про царський несправедливий суд, який обороняє інтереси багатіїв: «З дужим не борись, а з багатим не судись», засуджують моральних хиб, поширених у класовому суспільстві: «Брехнею увесь світ пройдеши, та назад не вернешся», «З брехні не мруть, та віри більше не ймуть», «Добре братство краще за багатство», «Не місце чоловіка красить, а чоловік місце», «Не бажай синові багатства, а бажай розуму», «При горі та в лиху годину пізнаєм вірну людину», «Праця чоловіка годує, а лінь марнує», «Зароблена копійка краща краденого карбованця»; «Лінивий двічі робить, а скупий двічі платить», «Без наук, як без рук», «Вчення – світло, а невчення – тьма». Як бачимо, усі ці «народні перли» не втратили своєї повчальності й до нині.

Серед невеликого за обсягом матеріалу релігійного змісту, який був обов'язковим для кожного букваря того часу, поет умістив найголовніші молитви – «Отче наш», «Вірую во Єдиного Бога» та інші, а також Псалом 132 у власному переспіві: «Чи є що лучче, краще в світі, Як укупі жити, З братом добрим добро певне Познать, не ділити?».

Високо цінуючи народну етику й педагогіку, Тарас Шевченко долучив епічні тексти, зокрема, «Думу про пирятинського попавича Олексія», «Думу про Марусю попівну Богуславку». У першій розповідається, як на Чорному морі козацькі судна спіткала велика буря. Ватажок козаків вважає, що це – кара за минулі провини учасників походу, «за гріхи». Однак козаки «в гріхах себе не знавали». Лише Попович Олексій, який був військовим писарем, визнає за собою злі вчинки, жорстокість і лицемірство. За це він готовий прийняти смерть. Літописний богатир Олексій Попович боронив землі на лівому березі Дніпра, де були розташовані Київське, Чернігівське та Переяславське князівства.

Це слугує підтвердженням того, що саме місто Пирятин було батьківщиною богатиря (Полтавщина, а колись Прилуки належало Полтавській губернії; географічно Пирятин дуже близько до Прилук). Приємно, що моя мала батьківщина народжувала мужніх оборонців, про яких уміщено тексти в Букварі.

«Дума про Марусю Богуславку» показує тяжкий стан козаків-невольників, які «тридцять літ у неволі пробувають», утратили рахунок дням, віру у визволення, у темниці не бачать світла-сонця. Маруся Богуславка із співчуттям звертається до них, обіцяє їм волю й наступного дня свого слова дотримується. Вчинок Марусі – приклад високої мужності жінки, яка керувалася високomorальними патріотичними мотивами. Велич цього вчинку, оспівана в яскравому поетичному творі, на думку Т. Шевченка, заслуговувала того, щоб дума була використана у вихованні та навчанні школярів. Для упорядника букваря неабияке значення мало й те, що на цей героїко-патріотичний вчинок здатна жінка. Це, вочевидь, зародки гендерної рівності, яка підвищують статус жінки в суспільстві.

Отже, фольклорна скарбниця відрізняла «Буквар» Шевченка від більшості навчальних книг того часу. Якщо в них і були зразки народної творчості, то вони губилися там серед іншого матеріалу. Т. Шевченко ж подавав їх як основні тексти для вправлення в читанні та бесід на моральні теми. У дусі народної творчості згадує упорядник про правду й кривду: «Де єсть добрі люди, там і правда буде, а де кривда буде, там добра не буде».

Новаторство «Буквар» ще і в тому, що ідея інтеграції навчального матеріалу передусім знайшла відображення у виданні, зокрема, у розділі «Лічба» подано цифри й таблицю множення до 100. А це те, що на сьогодні є «червоною» прогресивною ниткою освітнього процесу.

Інтеграція (від лат. *Integratio* – відновлення, сподад, *Integer* – цілий) – об'єднання в ціле будь-яких частин, елементів. Сучасна педагогічна наука стверджує, що для продуктивного засвоєння учнем знань і для його інтелектуального розвитку важливе значення має встановлення широких зв'язків як між різними розділами курсу, який вивчається, так і між різними предметами. Досвід доводить (у мене хоч і незначний, бо педагогічна практика тільки розпочалася), що інтегроване навчання, за якого матеріал доповнюється та повторюється іншими напрямками, дає кращий результат у порівнянні з традиційним вивченням дисциплін. На цьому фундаменті ґрунтується концепція Нової української школи.

Перевагою інтеграції є те, що вчитель може охопити весь матеріал протягом одного тематичного тижня і навчити дітей застосовувати отримані знання з різних предметів. Наприклад, на читанні ми з дітьми можемо говорити про Т. Шевченка, а коли нам треба порахувати, скільки років він жив – звертаємося до математики.

У листі до П. Симиренка Шевченко незадоволю до своєї смерті писав: «Когда соберу за букварь всі деньги, то думаю издать в таком же объеме букваря и личбу или арифметику. А потом космографию»

и географию нашего края, преимущественно в большем объеме, но не дороже 5 коп. Потом краткую историю нашего сердешного народа. И когда все сие сотворю, тогда назову себя почти счастливым».

«Буквар» Шевченка говорить про велику користь цієї книжки для народу, про її наскрізну освітню спрямованість: «Тут немає ні ненависті, ні злоби на кривдників, ні про лицарства гетьманів та козаків, ні глузування з москалів. Ця книжка має завдання допомогти вивчити якнайшвидше рідну мову, а вміщені в ній статті для читання виявляють усе найкраще в людині – любов до ближніх, шанування батьків, самовідданість, каяття перед народом у своїх провинах та спокутування їх, милосердя до нещасних...» – знайшла ці слова на теренах інтернету.

Т. Шевченко не залишив висловлювань про те, яким має бути освіта в українській школі, якими шляхами вона мусить розвиватися, але його букварна практика визначила цей шлях. І перефразовуючи І. Франка скажемо: «Букварем школа стоїть!» (Наталія Андруша).

Отже, есе – форма особистісного вираження, самоаналізу ситуації, оскільки воно дає можливість вільно й невимушено розмірковувати на різні теми. Такий вид роботи спрямований на активізацію навчально-пізнавальної діяльності, розвиток творчого потенціалу особистостей та продуктивного, критичного мислення. Залучаючи здобувачів освіти до написання есе, учитель/викладач розвиває їхнє самостійне мислення, навчає чітко й грамотно формулювати думки, структурувати інформацію, установлювати причиново-наслідкові зв'язки, ілюструвати поняття відповідними прикладами, удосконалювати стиль письма тощо.

6. Пропедевтичні завдання і вправи особистісно зорієнтованого характеру

Звичайно, есе вияв творчості, інколи фантазії, яке часто-густо не всім удається «викласти» чітко й зрозуміло. Тому пропедевтичні завдання і вправи сприяють поєднанню пізнавального та розумового аспектів мислення, формують уміння застосувати раніше засвоєні знання та вміння в нових ситуаціях, комбінувати та перетворювати їх на основі способу розв'язання, бачення нової проблеми в традиційній ситуації. Особистісно зорієнтованого аспект есе полягає в створенні умов для самовираження, самореалізації особистості (власний погляд на проблему), зростання рівня внутрішньої мотивації, зниження рівня тривожності, зростання впевненості в своїх силах, розвиток самостійності, формування позитивної Я-концепції особистості, наслідком чого є успішна освітня (і текстотворча зокрема) діяльність.

Есе обов'язково виходить з інтересів учнів/студентів, їхніх зацікавлень, тому завдання і вправи мають бути доступними, цікавими, посильним й актуальними. Наприклад, завдання і вправи практично зорієнтованого характеру.

Завдання 1. Інтерв'ювання. Ви журналіст, якому належить взяти інтерв'ю в Івана Малковича – українського поета і видавця, – щоб почути, як створюють книги, дізнатися, де живе натхнення і як працюють сучасні письменники? Які запитання ви поставите?

Завдання 2. Прочитайте тексти. За наявними структурними елементами визначте їхній жанр. Свою думку аргументуйте.

Місто несподіванок

Минулої неділі ми з мамою поїхали купити подарунок на день народження. Моїй сестричці виповнюється вісім років. Наша сім'я живе в місті Чернігів. Це місто, де є великі магазини з іграшками. Ми дуже довго вибирали подарунок.

Дорогою ми зустріли великого динозавра! Він був більший за мене, зелений та м'який! Мав великі очі, гострі зуби. Найцікавіше було те, що він умів говорити. Він був справжній! Хоча мама казала, що то людина, перевдягнена в костюм.

У цьому місті мене зустріло ще багато несподіванок! Але це вже зовсім інша історія...(Учениця 5 класу).

Шкільна рапсодія

Скінчився 4 урок. Студенти педагогічного коледжу прийшли на практику – проводити годину спілкування. Навіщо? Чому нас просто не можна відпустити додому? Невже вони не бачать, що на вулиці останнє осіннє тепло?

Мені хочеться збігати на площу, попідкидати ногами листя й каштани. Задертися на пам'ятник Літописцю біля обриву. А вони, дорослі, цього не розуміють. Невже їм не зрозуміло, що ми далекі від їхніх виховних заходів. Та ще і тема така нудна – про працю.

Я знаю, що все у світі здобувається людською працею, мої батьки працюють, і їм не вистачає часу на мене. А мені не вистачає часу погуляти. Хоча ні, мабуть, сьогодні піду, адже сестра обіцяла, що ми сходимо у «Франсуа». Там такі смачні тістечка!

Мені ще робити домашнє завдання, а мама зранку сказала прибрати кімнату. Добре, що вдома є бабуся, мабуть прибрала вже. І взагалі, виховні це нудно. Студенти також були дітьми, хіба вони не розуміють, що це відстій? А ще я хочу полуниці! ...(Учениця 6 класу).

Завдання 3. Напишіть есе за однією з поданих тем, які використовують на заняттях курсу Advanced English.

Примітка: Американські школярі на заняттях із англійської мови виконують мовну розминку – вони пишуть есе. Це розвиває критичне мислення й техніку викладу думок. Така робота з курсу Advanced English відбувається тричі на тиждень. Учні вибирають будь-яку з-понад пів сотні цікавих тем.

1. Якби в тебе була можливість викоринити злочини або забруднення навколишнього середовища, що ти обрав би й чому?

2. Уяви, що ти став невидимим на день. Опиши цей день. Як думаєш, це буде весело чи ти створиш більше проблем? Поясни.

3. Уяви, що ти виграв *shopping spree* (нетривалий момент, коли можеш усе брати безкоштовно) на 5 хвилин у будь-якому магазині на свій вибір і можеш взяти, що хочеш. Який магазин вибереш і якою буде твоя стратегія шопінгу?

4. Що, на твою думку, важливіше: свобода слова (*freedom of speech*), право на чесний суд (*right to a fair trial*) чи право на приватне життя (*right of privacy*)? Поясни.

5. Якби ти мав шанс подорожувати з будь-яким дослідником, хто б це був і чому?

6. Як думаєш, чи варто вченим випробовувати ліки на тваринах, щоб побороти такі хвороби людей, як рак, COVID-19?

7. Напиши, чому виконувати обіцянки важливо.

8. На прохання поштового офісу тобі належить обрати героя нової марки. Хто б це міг бути і чому?

9. Ти віриш, що люди за своєю суттю більше хороші чи погані? Поясни.

10. Яку нагороду (реальну або вигадану) ти хотів би отримати?

11. У чому для тебе різниця між сміливістю й страхом?

12. У прислів'ї говориться, що гроші – корінь зла. Згоден? Поясни. Що ще може бути коренем зла?

13. Ти знайшов кристалева м'яч, що показує твоє майбутнє. Що ти там побачив?

14. Придумай новий олімпійський вид спорту, у якому ти здобув перемогу. Що б це був за спорт?

15. Ти стоїш перед вибором: втратити всі старі спогади або не мати можливості отримувати нові. Що б ти обрав і чому?

16. Якби тобі потрібно було б вести урок, про що був би цей урок?

Завдання 4. Напишіть есе за однією із запропонованих тем.

Життєві труднощі – це виклик чи нові можливості?

Опишіть ситуацію, коли вас просили зробити те, чого ви ніколи не робили.

Чи часто вам доводиться адаптуватися в нове середовище, чи складно це вам?

Чи було так, що кращий друг просив вас зробити щось, але ви не хотіли. Чому?

Чи траплялися у вашому житті моменти, коли вам давали поради, ви до них не прислухалися, а потім шкодували про це? Чому? Які висновки для себе ви зробили?

Чи відчував ти себе не у своїй тарілці? Що ти зробив, щоб це виправити?

Яку помилку ви зробили за останні три роки? Опишіть її. Як ви її вирішили?

Опишіть випадок за останні три роки, коли хтось змінив вашу думку чи поведінку. Чому?

Чого ви навчилися в людини, якою захоплюєтесь? Як ви скористалися цим?

Опишіть випадок, коли ви зрозуміли, що вчитель або будь-який інший дорослий не мав рації.

Опишіть випадок, коли вам довелося працювати в малознайомій компанії. Що з цього вийшло?

Проблеми роблять нас сильнішими.

Ніщо не звеселяє душу людини так, як споріднена праця.

Екологічна безпека сьогодні – це безпека майбутніх поколінь.

У чому полягає життєвий успіх?

Чи можемо ми змінити світ?

Чи повинні люди заселити Місяць?

Чи повинен уряд накладати обмеження на побутове сміття?

Чи може багатство зробити людину щасливою?

Як можна зацікавити дитину читанням?

Чи можуть відеоігри бути освітніми?

Чи є вегетаріанська дієта єдиною дієтою, якій люди повинні слідувати?

Чи потрібно заборонити законом медичне тестування тварин?

П'ять запитань улюбленому журналістові.

Завдання 5. Газета «День» започаткувала вебпроект «Україна Incognita». Об'єктом вивчення обрана рубрика «Сімейний альбом України». У ній уміщено есе, присвячені опису життєвого шляху як відомих, так і пересічних українців. Визначте тематику публікацій. Напишіть есе до цієї рубрики.

Завдання 6. Напишіть есе за цитатами сучасних письменників (за вибором студента): «Світ знає, куди мандрує» (Т. Малайчук). «Сучасні книжки схожі на пінопласт: кришиться і не прожовується»

(Т. Зарівна); «Людина, коли щаслива, – вона гонорова. Інших недобачає. Думає, що Бога за бороду злупала. А то Бог її на своєму гачку тримає... (М. Матіос «Солодка Даруся»). «У житті є біле й чорне, – і від того воно дістає смак» (Г. Пагутяк), «...душу лікує тільки інша душа» (Г. Пагутяк); «Уся та метушня – вона нічого не означає. Вона не має жодного значення. Єдине, що має значення, що повинно мати значення, – це любов. Вона врятує світ, в кінцевому результаті... Вона просто мусить врятувати всіх нас. Не краса. Не секс. Не пристрась. Не гроші. Не надія і точно не політика. Світ врятує любов» (Л. Дереш); «Людина хоче краще жити, піддається впливу, зраджує себе, народ, віру. За гроші вона стає манкуртом» (Р. Іванчук); «Мат дозволяє полегшити почуття нестримної швидкості буття. Мат дозволяє сучасній молодій людині спокійніше ставитися до розбіжності в поглядах на життя з дорослими» (Л. Дереш); «...Міняються імператори, не міняється людська доля» (Р. Іванчук). «Страшно сказати, що робить з людьми безнадія. Говірки стають мовчазними, веселі – зажуреними, хоробрі – боягузами, а певні – зрадниками» (В. Шкляр). «Історія нині не просто переписується, а переписується українською мовою» (С. Жадан), «Найкращі помилки, які допускаються в навчанні!» (Г. Сковорода).

Завдання 7. Прочитайте статтю про явище фейку. У запропонованих текстах визначіть інформацію «Правда чи фейк?»

Термін «фейк» (англ. *fake* – підrobка) багатозначний. Часто фейком вважають недостовірну, неправдиву інформацію. Але таке визначення не відображає самої суті фейку. Адже фейк – це підrobка, фальшивка, яка поширюється спеціально для того, щоб дезінформувати аудиторію.

Фейками називають фотографії, зроблені у фотошопі, спеціально створені відеоролики, написані або вигадані неправдиві новини, які важко відрізнити від правдивих. Також фейками є акаунти вигаданих людей у соціальних мережах, через які поширюється неправдива інформація. Головна мета фейкових повідомлень як інструмента інформаційної війни – посягати сумніви й переконати аудиторію в правдивості поданої інформації. Завдання полягає в тому, щоб дезінформувати аудиторію; пропагувати власне бачення події, політичної думки чи позиції; викликати агресію; похитнути погляди індивідуума та змусити його засумніватися; посягати паніку; змінити усталену думку в аудиторії; спонукати до дії; активувати увагу, зацікавити, переконати, залякати аудиторію за допомогою вигаданих фактів.

Важливу роль у боротьбі з фейковою інформацією в Україні й підвищенні медіаграмотності населення відіграють міжнародні й українські громадські організації. Рада міжнародних наукових

досліджень та обмінів (IREX/Україна), яка впроваджує з 2009 р. програму «Бібліоміст», у 2015 р. розпочала впровадження програми медіаграмотності для громадян за підтримки Міністерства закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади (DFATD Canada) у партнерстві з Академією української преси та громадською організацією «Центр медіареформи» (StopFake). Метою програми є посилення стійкості громадян проти дестабілізуючого впливу неправдивої інформації через підвищення попиту населення на правдиву інформацію.

Для того щоб запобігти поширенню фейкових новин у соцмережах, видання *The Huffington Post* склало перелік простих правил, як їх розпізнавати:

1. Читати більше, ніж заголовок. Якщо проглянути новину до кінця, можна виявити, що заголовок ніяк не пов'язаний зі змістом новини або ж у ній немає жодних даних, які підтверджують її правдивість.

2. Оцінити надійність джерела повідомлення – незнайомі сайти, заповнені оголошеннями й назвами, написаними капслоком, повинні викликати недовіру.

3. Звертати увагу на дату публікації й час. Поширений елемент фейкових новин – видавати старі публікації за нові.

4. Цікавитися автором. Ознайомитися з попередніми публікаціями автора – його бекграунд допоможе зрозуміти, чи дійсно автор є журналістом, чи не писав він фейкових статей до цього.

5. Ознайомитися з джерелами, на які посилається новина. Відсутність посилань або джерел, з яких були взята інформація, є очевидним сигналом до того, що пост є фейковим.

6. Звертати увагу на сумнівні цитати і фотографії. Скептично ставитися до шокуючих або підозрілих цитат і опублікованих фотографій з місця подій.

7. Не варто поширювати новини лише тому, що поділяєте думку автора або ж приймаєте одну із сторін конфлікту.

8. З'ясувати, що інші видання пишуть з цього приводу. Якщо жодне інше надійне джерело не повідомляє про подію, скоріше за все, новина є фейковою.

9. Замислитися, перш ніж робити перепублікацію. Новинні сайти, які поширюють дезінформацію, розраховують на те, що читачі поширюватимуть їхні новини (з інтернетних джерел).

Тексти для аналізу «Правда чи фейк?»

– *Месенджер Telegram* випустив оновлення, яке дає можливість ставити лайки та інші реакції до постів, додає функцію автоматичного перекладу повідомлень та QR-коди з унікальним оформленням. Про це повідомили в блозі месенджера. Так, щоб

поставити швидку реакцію в новій версії Telegram, треба двічі натиснути на повідомлення. Емодзі можна вибирати самостійно в налаштуваннях. Щоб вибрати інші, треба натиснути на повідомлення один раз на Android або затиснути на iOS. У компанії вважають, що такі реакції нададуть можливість швидко висловлювати думки, не надсилаючи зайвих повідомлень.

– Генеральний директор американської Trainual Кріс Ронзіо пропонує новим співробітникам 5 тисяч доларів за звільнення з компанії протягом двох тижнів. Він вважає, що така практика підтримує корпоративну культуру компанії. Крім того, це дає можливість тримати в штаті лише найкращих і найвідданіших працівників.

Такі підготовчо-творчі завдання сприяють виявленню, закріпленню та узагальненню мовно-мовленнєвого матеріалу, який слугуватиме основою для створення майбутнього есе.

ВИСНОВКИ

Компетентний мовець має вправно володіти арсеналом лексичних засобів, засвоєння яких ґрунтується на лінгвометодичних положеннях: слово має засвоюватися здобувачами освіти не ізольовано, а як одиниця, органічно пов'язана з лексичною системою мови, з лексико-семантичними та словотворчими групами, із системою частин мови; кожна лексична одиниця розглядається в порівнянні з іншими в складі парадигми; коректне вживання лексичної одиниці в мові тісно пов'язане з засвоєнням її лексичної та синтаксичної сполучуваності; стилістична співвіднесеність слова є значущою для створення досконалого висловлення, зокрема есе. Для здобувачів освіти – це своєрідний витвір мистецтва, який виражає почуття, думки. Це вияв здатності логічного сприйняття оцінки явищ, використання загальних форм людського мислення, логічного й образного мовлення.

Змістовий аспект есе виражається в цілісному осмисленні світу та відношення здобувача освіти до нього, у здатності аналізувати актуальні проблеми сучасності, а в окремих темах висловлювати діалектичне поєднання принципів історизму та об'єктивізму, раціонально-логічного й практичного підходів до висвітлення теми, уникаючи заангажованості. Організація роботи над створенням есе – процес динамічний, поступовий. Есе передбачає свободу творчості: дає можливість у вільній формі викладати думки, висловлювати свій погляд, суб'єктивно оцінювати, оригінально висвітлювати матеріал.

Отже, створення есе – процес цікавий і корисний для учасників освітнього процесу, сприяє формуванню компетентностей, підвищує якість освіченості та соціальну реалізацію. Нині написання есе

є вимогою значної кількості міжнародних освітніх програм. У багатьох університетах США здатність писати есе розглядають як частину освітньої програми фахової підготовки. Студенти повинні вміти писати есе, демонструючи здатність мислити, комунікувати, аргументувати й пояснювати власний погляд на проблему. Вправно написане есе дає можливість автору показати вільне володіння темою, бачення її під різними кутами і готовність презентувати хоча й не вичерпний, але багатоаспектний погляд на явище, яке спонукало до міркувань.

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано концептуальні засади створення есе здобувачами освіти різного рівня.

Акцентовано на тому, що на сьогодні курс української мови є практично зорієнтованим. Це активізує мовленнєву діяльність здобувачів освіти, оскільки гармонійно поєднати освіченість, професіоналізм, креативність, високу духовність та моральність у сучасній особистості неможливо без опанування мови й мовлення, консолідації мовної теорії з мовленнєвим розвитком.

Обґрунтовано, що есе розвиває в здобувачів освіти соціальний та емоційний інтелект. Автор такого твору, щоб передати особистісне сприйняття світу, може наводити приклади, проводити паралелі, зіставляти аналогічні явища, використовувати різноманітні асоціації, проявляти уяву і фантазувати.

З'ясовано особливості композиції, загальні ознаки есе. Наведено приклади пропедевтичних завдань і вправ, що сприяють поєднанню пізнавального та розумового аспектів мислення, формують уміння застосувати раніше засвоєні знання в нових ситуаціях, комбінувати та перетворювати їх на основі бачення нової проблеми в традиційній ситуації.

Зразки есе, розміщені в роботі, доводять, що есе передбачає свободу творчості: дає можливість у вільній формі викладати думки, висловлювати свій погляд, суб'єктивно оцінювати, оригінально висвітлювати матеріал.

Ураховуючи те, що есе для здобувачів освіти – це своєрідний витвір мистецтва, який виражає почуття, думки, робота над текстом такого жанру формує здатність аналізувати актуальні проблеми сучасності, а в окремих темах висловлювати діалектичне поєднання принципів історизму та об'єктивізму, раціонального, логічного й практичного підходів до висвітлення теми, уникаючи заангажованості

Література

1. Андрієць О. М. Методика опрацювання науково-навчальних текстів у старших класах з поглибленим вивченням української мови: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Херсонський державний університет. Херсон, 2007. 22 с.

2. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр: Методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика». Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 74 с.

3. Грона Н. В. Власне висловлення: змістовий, мовний, композиційний аспекти. *Матеріали II Міжрегіональної наук.-практ. конференції педагогічних, науково-педагогічних працівників та студентів*, м. Чернівці, 21 лютого 2020 р. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 18–21.

4. Грона Н. В. Есе як комунікативна форма тексту в системі текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку. *Наукові записки* : зб. наук. праць. *Серія: проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Вип. 11. С. 138–141.

5. Грона Н. В. Медіатекст у вивченні дисциплін філологічного циклу: змістовий та функційний аспекти. *Модернізація мовно-літературної освіти: досвід, проблеми, перспективи* : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції педагогічних, науково-педагогічних працівників та студентів (м. Чернівці, 21–22 лютого 2022 р.). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 28–31

6. Грона Н. В. Підготовка студентів педагогічних коледжів до формування у молодших школярів текстотворчих умінь. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2017. 592 с.

7. Грона Н., Молочко С., Ющенко В., Попружна О. Теорія і практика створення аргументованих текстів на уроках української мови (есе, нарис, власного висловлення). *Українська мова і література в школі*. 2020, № 67. Науково-методичний збірник Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. 101 с.

8. Дроздовський Д. І., Гримашевич Г. І., Калинич О. В., Кузьмич О. О., Приходько О. Ю. Практичні рекомендації з підготовки до IV етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури. Харків : Соняшник, 2017. 69 с.

9. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації; відп. ред. М. М. Пешак. [2-е вид., стереот.]. Київ : НАН України; Інститут мови, 1998. 194 с.

10. Українська мова. 1–4 класи загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання [Електронний ресурс]. URL: http://www.mon.gov.ua/images/gr/pr/ukr_mova.doc. – Назва з екрану

11. Яромлюк А. В. Текст як засіб розвитку комунікативних умінь учнів 5-х класів. *Укр. мова і літ. в школі*. 2005. № 7. С. 15–18.

Information about the author:

Hrona Nataliia Viktorivna,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
teacher of higher category, teacher-methodist
Communal establishment “Pryluky Humanitarian and Pedagogical
Applied College named after Ivan Franko”
Chernihiv Regional Council
170, Peremohy str., Pryluky, Chernihiv region, 17500, Ukraine